

ALGEBRAI EGYENLETEK KÖZELÍTŐ MEGOLDÁSÁRÓL*

Írta: TURÁN PÁL

1. Jelen előadás, mely egy, tavaly Weimarban rendezett, alkalmazott matematikai kongresszuson tartott előadás továbbfejlesztett formája, a tárgynak egyes elméleti és gyakorlati oldalaival foglalkozik. Az elsőnek említett irányú megjegyzések helyes megvilágítása végett emlékeztetünk RUFFINI—ABEL azon klasszikus tételére, mely szerint $n \geq 5$ -re nincs olyan véges algoritmus, melynek elemi operációi

- a) a négy alapművelet komplex számokkal,
- b) komplex számból vont gyök egy meghatározott értékének meghatározása volnának és melyet bármely komplex egütthatós n -edfokú

$$(1.1) \quad f_0(z) = a_{00} + a_{10}z + \dots + a_{n0}z^n = 0$$
$$a_{00}a_{n0} \neq 0$$

algebrai egyenletre alkalmazva az egyenlet egy gyökét kapnánk. Ha az algoritmus hosszán a benne szereplő elemi lépések számát értjük, akkor persze egy ilyen „megoldó algoritmus” hossza csak n -től függő lenne. Kézenfekvő kérdés, vajon hogyan áll a helyzet egy „közelítőleg megoldó” algoritmussal? Definiáljunk egy tetszőleges H operációtartomány feletti „közelítő megoldó” algoritmust, pontosabban $N_1, N_2, \dots, N_k, \dots$ „közelítőleg megoldó algoritmusorozat” a következő két követelménnyel:

- I. A N_k algoritmus elemi lépései H -ból valók és hossza csak n - és k -től függ.
- II. A N_k algoritmust tetszőleges (1.1) alakú n -edfokú egyenletre alkalmazva, oly

$$\psi_k = \psi_k(a_{00}, \dots, a_{n0})$$

komplex számot nyerünk, hogy az (1.1) egyenlet egy alkalmas z^* -gyökére

$$(1.2) \quad \left| \frac{z^*}{\psi_k} - 1 \right| \leq \frac{1}{k}.$$

Tekintsük azon H^* operációtartományt, melynek operációi csupán

- c) a négy alapművelet komplex számokkal,
  - d) tetszőleges pozitív számból vont gyök pozitív értékének meghatározása.
- H^* biztosan nem bővebb az a) és b) alatt megadott operációtartománynál. Ekkor fennáll az

* Elhangzott a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Fizikai Tudományok felolvasóülésén, 1968. május 14-én.

I. TÉTEL. Minden rögzített n természetes egész mellett megadható az (1. 1) egyenletet H^* felett közelítőleg megoldó algoritmusorozat (és ilyent explicite meg is fogunk adni).

Más szóval tehát meg fogunk adni minden pozitív egész n -hez és tetszőleges kis pozitív ε -hoz olyan algoritmust, melynek lépései $c)$ és $d)$ -ből valók; hossza csak n és ε -tól függ és amelyet tetszőleges komplex együtthatós n -edfokú egyenletre alkalmazva oly ψ_ε komplex számot nyerünk, melyre az adott egyenlet alkalmas z^* -gyökére

$$(1. 3) \quad \left| \frac{z^*}{\psi_\varepsilon} - 1 \right| \leq \varepsilon.$$

A tétel lényeges tartalma nyilván az algoritmusnak az együtthatóktól való teljes függetlensége (és így persze az algoritmus hossza is független az együtthatóktól). A *Ruffini—Abel* tétellel egybevetve tehát az I. tétel tartalma röviden úgy is fogalmazható, hogy a fenti értelemben vett közelítő megoldhatóságra *Ruffini—Abel* tételének analogonja nem áll fenn.

A numerikus analízis szempontjából a következőket jegyzem meg. Dacára annak, hogy a *Newton*-módszer a 17. század közepétájt, a *Graeffe—Bernoulli*-módszer 1728-ban keletkezett (nem is szólva a *regula falsi*-ről), A. RALSTON és H. I. WILF 1960-ban megjelent „*Mathematical methods for digital computers*” c. könyvükben azt írták, hogy egyenletek megoldására jelenleg nincs gépi használatra megfelelő módszer. Ennek oka egyrészt az, hogy az ismert közelítő módszerek limesz-módszerek, melyekre általános hibabecslés nincs, másrészt az, hogy erősen függenek (az algoritmus hossza is!) a megoldandó egyenlet együtthatóitól; márpedig szerintük gépi szempontból egy esetleg hosszabb, de teljesen egyöntetű algoritmus használhatóbb. A megoldandó algoritmus, amelyet az V. szabály fog megadni, ezen hiányosságok egyikében sem szenved, mint látni fogjuk, és a $c)$ — $d)$ elemi lépések nyilván könnyen programozhatók.

A módszernek még egy előnye van. Minden közelítő módszer elvben rögtön átírható $n \times n$ -es matrix sajátértékeinek közelítésére, csak a numerikus keresztülvitel lesz rendszerint igen körülményes. Az V. szabályra azonban tetszőleges komplex-elemű $n \times n$ -es A matrix esetén, mint a VI. szabály meg fogja mutatni, még elegánsabb alak adható.

Módszerünk az általánosabb

$$(1. 4) \quad \det \{A_0 + A_1 \lambda + \dots + A_k \lambda^k\} = 0$$

egyenlet esetén is használható, ahol A_ν $n \times n$ -es komplex-elemű matrix, $\nu = 0, 1, \dots, k$; ilyen egyenletek lépnek fel $k = 2, 3, 4$ esetén az aerodinamikában. Ezekre azonban itt nem térünk ki. Módszerünk továbbá alkalmas általános egyenlőtlenségek bizonyítására, ezek közül a következőt emelném ki.

II. TÉTEL: Az $n \times n$ -es B matrix nyomát $\mathcal{T}_r(B)$ -vel jelölve, a tetszőleges komplex-elemű $n \times n$ -es A matrixnak van legalább egy sajátértéke a komplex z -sík

$$|z| \leq \max_{\nu=1,2,\dots,n} |\mathcal{T}_r(A^\nu)|^{\frac{1}{\nu}}$$

körlemezében. Ez kisebb sugarú origó-centrumú körlemezettel nem helyettesíthető.

matrixokat. Ha A sajátértékei $\lambda_1, \lambda_2, \dots, \lambda_n$ és

$$(3.2) \quad |\lambda_1| \cong |\lambda_2| \cong \dots \cong |\lambda_n|,$$

továbbá

$$(3.3) \quad L^* \stackrel{\text{def}}{=} \max_{v=1,2,\dots,n} \left| \frac{1}{n} \mathcal{T}_r(B^v) \right|^{\frac{1}{v2^m}},$$

akkor

$$(3.4) \quad 1 \cong \frac{|\lambda_1|}{L^*} \cong 5^{\frac{1}{2^m}}.$$

IV. SZABÁLY (az I. szabály matrixokra vonatkozó megfelelője). Ha A nem szinguláris $n \times n$ -es komplex elemű matrix és m tetszőleges pozitív egész, képezzük előbb az A^{-1} , majd iterált négyzetreemeléssel az

$$(3.5) \quad A^{-1}, (A^{-1})^2, \dots, (A^{-1})^{2^m} \stackrel{\text{def}}{=} B_1 \\ B_1, B_1^2, B_1^3, \dots, B_1^n$$

matrixokat. Ha

$$(3.6) \quad L = \frac{1}{\max_{v=1,2,\dots,n} \left| \frac{1}{n} \mathcal{T}_r(B_1^v) \right|^{\frac{1}{v2^m}}},$$

akkor

$$5^{-\frac{1}{2^m}} \cong \frac{|\lambda_n|}{L} \cong 1.$$

4. A két utóbbi szabály közül különösen a III. szabály látszik programozásra alkalmasnak. Mindkét szabály alkalmazható a technikában ún. veszélyességi zónák megállapítására. Különösen előnyösnek tűnik a III. szabály paraméterektől függő matrix maximális abszolút értékű sajátértékének közelítő meghatározására; ilyen eset áll elő pl. multiplett spektrumvonalak mágneses térben való felbontásának vizsgálatánál, ahol még tovább egyszerűsíti a dolgot az, hogy a matrix szimmetrikus lévén, a sajátértékek valósak. Ez esetben tehát pl. egy μ paraméter esetén a λ maximális sajátértéket legfeljebb 6% relatív hibával a következőképpen nyerjük. Képezzük ötszöri iterált négyzetreemeléssel az A matrix

$$A, A^2, A^{2^2}, A^{2^3}, A^{2^4}, A^{2^5}$$

hatványait és az utóbbit B_2 -vel jelölve, a

$$B_2, B_2^2, B_2^3, \dots, B_2^n$$

matrixokat. Ekkor a B_2^v matrixok elemei egy $a \cong \mu \cong b$ közben μ -nek adott függvénye lévén, az

$$\left| \frac{1}{n} \mathcal{T}_r(B_2^v) \right|^{\frac{1}{32^v}} \quad v = 1, \dots, n$$

kifejezések a μ -nek explicite adott, gépben egyszer s mindenkorra grafikusán előállítható függvényei és így a felső burkolójuk is. A kapott görbe az $A = A(\mu)$ matrix legnagyobb sajátértékét fogja adni legfeljebb 6% hibával minden oly μ -re, amely az (a, b) közbe esik.

5. Ezután rátérhetünk az I. tételben említett algoritmus megadására (V. szabály), majd a matrixokra vonatkozó analóg VI. szabály megadására.

V. SZABÁLY. Ha (1.1) a megoldandó egyenlet, akkor 0-adik lépésként alkalmazzuk az első szabályt $m=4$ -gyel. A kapott $M \stackrel{\text{def}}{=} M^{(0)}$ -val és $\zeta^{(0)} \stackrel{\text{def}}{=} 0$ -val képezzük $j=0, 1, \dots, 11$ -re első lépésként a

$$(5.1) \quad \zeta_j^{(1)} \stackrel{\text{def}}{=} \zeta^{(0)} + \frac{19}{20} M^{(0)} e^{\frac{j\pi i}{6}}$$

számokat. Amennyiben valamelyik $f_0(\zeta_j^{(1)})=0$, készen vagyunk; ha nem, alkalmazzuk az első szabályt $m=4$ -gyel a $12 f_0(\zeta_j^{(1)} + w)$ polinomra. Így nyerjük az $M_j^{(1)}$ ($j=0, 1, \dots, 11$) számokat. Definiáljuk $M^{(1)}$ -et, a μ_1 -indexet és a $\zeta^{(1)}$ -értéket a következőképpen:

$$(5.2) \quad \min_{j=0, 1, \dots, 11} M_j^{(1)} = M_{\mu_1}^{(1)} = M^{(1)}.$$

Ezután második lépésként képezzük $j=0, 1, \dots, 11$ -re a

$$\zeta_j^{(2)} \stackrel{\text{def}}{=} \zeta^{(1)} + \frac{19}{20} M^{(1)} e^{\frac{j\pi i}{6}}$$

számokat. Amennyiben valamelyik $f_0(\zeta_j^{(2)})=0$, készen vagyunk; ha nem, alkalmazzuk az első szabályt $m=4$ -gyel a $12 f_0(\zeta_j^{(2)} + w)$ polinomra. Így nyerjük az $M_j^{(2)}$ ($j=0, 1, \dots, 11$) számokat. Definiáljuk $M^{(2)}$ -t, a μ_2 -indexet és a $\zeta^{(2)}$ -értéket

$$(5.3) \quad \min_{j=0, 1, \dots, 11} M_j^{(2)} = M_{\mu_2}^{(2)} = M^{(2)}.$$

által. Ezen algoritmus korlátlanul folytatható (legfeljebb gyökben végződik). Állítás, hogy tetszőleges $d \geq 2$ -re az (1.1) egyenletnek van olyan $z^{(d)}$ gyöke, hogy a fenti módon nyert $\zeta^{(d)}$ -vel

$$(5.4) \quad \left| \frac{z^{(d)}}{\zeta^{(d)}} - 1 \right| \leq 2 \left(\frac{9}{28} \right)^d \quad \left(< \frac{2}{3^d} \right).$$

Ha tehát pl. legfeljebb 7% relatív hibát akarunk garantálni, $d=3$ vehető. Megjegyzendő, hogy a *Graeffe*-lépések száma előírt relatív hiba mellett az együttthatótól és a fokszámtól is független algoritmusunkban! A szabályos 12-szög választását az motiválja, hogy így az $f(\zeta_j^{(d)} + w)$ polinomok normálalakba írásánál az együttthatók könnyen megadhatók az eredetiekből.

A matrixok sajátértékeire vonatkozik a

VI. SZABÁLY. Alkalmazzuk a reguláris A matrixra 0-dik lépésként a negyedik szabályt $m=4$ -gyel. A kapott $L \stackrel{\text{def}}{=} L^{(0)}$ -val és $\eta^{(0)} \stackrel{\text{def}}{=} 0$ -val képezzük első lépésként $j=0, 1, \dots, 11$ -re az

$$(5.5) \quad \eta_j^{(1)} \stackrel{\text{def}}{=} \eta^{(0)} + \frac{19}{20} L^{(0)} e^{\frac{j\pi i}{6}}$$

számokat. Amennyiben az

$$(5.6) \quad A + \eta_j^{(1)} E, \quad j=0, 1, \dots, 11, \quad E \text{ az } n \times n\text{-es egységmatrix}$$

matrixok valamelyike szinguláris, úgy a megfelelő $\eta_j^{(1)}$ sajátérték és készen vagyunk; ha nem, alkalmazzuk a IV. szabályt $m=4$ -gyel az (5. 6) alatti matrixokra. Így nyerjük az $L_j^{(1)}$ ($j=0, 1, \dots, 11$) számokat. Defináljuk $L^{(1)}$ -et, a v_1 -indexet és az $\eta^{(1)}$ -értéket

$$(5.7) \quad \min_{j=0,1,\dots,11} L_j^{(1)} = L_{v_1}^{(1)} = L^{(1)}$$

által. Ezután második lépésként képezzük $j=0, 1, 2, \dots, 11$ -re az

$$(5.8) \quad \eta_j^{(2)} \stackrel{\text{def}}{=} \eta_j^{(1)} + \frac{19}{20} L^{(1)} e^{\frac{jn_i}{6}}$$

számokat. Amennyiben az

$$(5.9) \quad A + \eta_j^{(2)} E, \quad j=0, 1, \dots, 11$$

matrixok valamelyike szinguláris, készen vagyunk; ha nem, alkalmazzuk a IV. szabályt $m=4$ -gyel az (5. 9) alatti matrixokra. Így nyerjük az $L_j^{(2)}$ ($j=0, \dots, 11$) számokat. Defináljuk $L^{(2)}$ -t, a v_2 -indexet és az $\eta^{(2)}$ -értéket

$$\min_{j=0,1,\dots,11} L_j^{(2)} = L_{v_2}^{(2)} = L^{(2)}$$

által. Ezen algoritmus korlátlanul folytatható (legfeljebb egy sajátértékben végződik). Állítás, hogy tetszőleges $d \geq 2$ -re az A matrixnak van oly $\lambda^{(d)}$ sajátértéke, hogy a fenti módon nyert $\eta^{(d)}$ -vel

$$(5.10) \quad \left| \frac{\lambda^{(d)}}{\eta^{(d)}} - 1 \right| \leq \frac{2}{3^d}.$$

6. Térjünk rá az I—IV. szabályok tárgyalására; mivel ezek tárgyalása teljesen analóg, elég lesz II. és III. szabályokat igazolni. Még 1950-ben vettem észre, hogy hatványösszeg-módszerem, melyet eredetileg számelméleti kérdések megoldására találtam, alkalmas a *Graeffe*-módszer javítására; ha s_v a (2. 9) alatti jelentésű és

$$(6.1) \quad M_1^* \stackrel{\text{def}}{=} \max_{v=1,\dots,n} |s_v|^{\frac{1}{v2^m}},$$

akkor (2. 11) helyett az adódott, hogy

$$(6.2) \quad n^{-2-m} \leq \frac{|z_1|}{M_1^*} \leq \left(\frac{\log(n+1)}{\log 2} \right)^{2-m}.$$

Ebből is elérhető volt az 1%-os relatív hiba, ha m -et csupán n -től függően (tehát az együtthatóktól függetlenül) elég nagyoknak vesszük. Az alapul szolgáló hatványösszeg tétele az volt, hogy ha $\zeta_1, \zeta_2, \dots, \zeta_n$ komplex számok, melyekre

$$(6.3) \quad \max_{i=1,2,\dots,n} |\zeta_i| = 1,$$

akkor

$$(6.4) \quad \max_{v=1,2,\dots,n} |\zeta_1^v + \dots + \zeta_n^v| \leq \frac{\log 2}{\log n}.$$

Azon sejtésemet, hogy (6. 4)-ben a jobb oldal egy n -től független állandóval helyettesíthető, ATKINSON¹ 1961-ben bebizonyította $\frac{1}{5}$ -dal; újabb dolgozata, melyben ezt $\frac{1}{3}$ -ra javította, közlés alatt áll az *Acta Math. Hung.*-ban. Ezzel helyettesítve (6. 4)-et eredeti bizonyításomban, (6. 2) alakja

$$(6. 5) \quad \left(\frac{1}{n}\right)^{\frac{1}{2^m}} \cong \frac{|z_1|}{M_1^*} \cong 3^{\frac{1}{2^m}}$$

lett, azaz a *Graeffe*-lépések számának n -től való függésének szükségessége a felső korlátban eltűnt. Az alsó korlátnál ennek eltüntetése csak BUCHHOLTZ² egy szellemes megjegyzése után volt lehetséges. Gondolatát általánosabban úgy lehet megfogalmazni, hogy bizonyos alkalmazásokhoz célszerű a hatványösszegeket *súlyozva* vizsgálni. Az előző vizsgálatokban a súly mindig 1 volt; BUCHHOLTZ észrevétele abban állott, hogy (6.4)-ben célszerű az

$$(6. 6) \quad n^{-\frac{1}{v}}$$

súlyokat bevezetni. Tétele szerint (6. 3) normálás mellett

$$(6. 7) \quad \max_{v=1, \dots, n} n^{-\frac{1}{v}} |\zeta_1^v + \dots + \zeta_n^v|^{\frac{1}{v}} \cong \frac{1}{2(\sqrt{2} + 1)} \quad \left(> \frac{1}{5} \right).$$

Ezzel helyettesítve (6. 4)-et, eredeti bizonyításomban a második szabály a következőképp látható be. Vegyük észre, hogy a (2. 9) alatt nyert S_v -k a *Newton—Girard* formulák szerint a z_j -gyökökkel oly módon függnek össze, hogy

$$(6. 8) \quad s_v = \sum_{j=1}^n z_j^{v \cdot 2^m}.$$

Ha mármost $v = v_1$ egy olyan kitevő (2. 10)-ben, melyre a maximum realizálódik, akkor

$$(6. 9) \quad M^* = \left| \frac{1}{n} s_{v_1} \right|^{\frac{1}{v_1 \cdot 2^m}} \cong \left(\frac{|z_1|^{v_1 \cdot 2^m} + \dots + |z_n|^{v_1 \cdot 2^m}}{n} \right)^{\frac{1}{v_1 \cdot 2^m}} \cong |z_1|,$$

ami máris adja (2. 11)-ben az alsó becslést. A felső becsléshez használjuk (6. 7)-et, a

$$\zeta_j = \left(\frac{z_j}{z_1} \right)^{2^m} \quad j = 1, 2, \dots, n$$

választással, melyre a (6. 3) normálás nyilván teljesül. Ha $v = v_2$ azon kitevő, melyre a maximum (6. 7)-ben realizálódik, akkor

$$\frac{|z_1^{v_2 \cdot 2^m} + z_2^{v_2 \cdot 2^m} + \dots + z_n^{v_2 \cdot 2^m}|^{\frac{1}{v_2}}}{n^{\frac{1}{v_2}} |z_1|^{2^m}} > \frac{1}{5}.$$

¹ ATKINSON, „On power sums of complex numbers”, *Acta Math. Hung.* 12 (1961) p. 185—189.

² J. D. BUCHHOLTZ „Sums of powers of complex numbers”. *Journ. Math. of Analysis and Appl.* 17 (1967), p. 269—279.

Vagyis

$$|z_1| < 5^{\frac{1}{2^m}} \left| \frac{s_{v_2}}{n} \right|^{\frac{1}{v_2 \cdot 2^m}},$$

azaz M^* definíciója szerint

$$|z_1| < 5^{2^{-m}} M^*. \quad Q. e. d.$$

A III. szabály igazolására elég megjegyezni, hogy B^v sajátértékei a $\lambda_j^{v \cdot 2^m}$ számok és így

$$(7.10) \quad T_r B^v = \sum_{j=1}^n \lambda_j^{v \cdot 2^m}.$$

7. Térjünk rá mármost az V. szabály igazolására. Ez mutat egyes formai hasonlatosságokat D. H. LEHMER egy algoritmusával³, melynek a mienktől való lényeges különbözőségét a lépésszám korlátlansága mellett az is mutatja, hogy annak matrixokra való alkalmazása igen nehézkes volna. Jegyezzük meg⁴, hogy

$$(7.1) \quad \frac{19}{21} > 5^{-\frac{1}{16}} > \frac{9}{10},$$

azaz az I. szabály $m=4$ -gyel a fortiori adja a

$$(7.2) \quad \frac{9}{10} M \cong |z_n| \cong M$$

egyenlőtlenséget. Jelentse $G_j^{(1)}$ ($j=0, 1, \dots, 11$) az V. szabályban adott jelölésekkel a

$$(7.3) \quad \frac{9}{10} M^{(0)} \cong |z| \cong M^{(0)}$$

$$\frac{(2j-1)\pi}{12} \cong \arccos z < \frac{(2j+1)\pi}{12}$$

gyűrűszektort és tekintsük ebben az (5.1) alatt definiált $\zeta_j^{(1)}$ -pontokat. Mint egyszerű geometriai megfontolás mutatja, $G_j^{(1)}$ le van fedve az

$$(7.4) \quad |z - \zeta_j^{(1)}| = M^{(0)} \sqrt{\frac{1}{400} + \frac{19}{5} \sin^2 \frac{\pi}{24}} \stackrel{\text{def}}{=} \lambda M^{(0)}$$

körvonalak határolta körlemezekkel; (7.2) miatt tehát z_n ezen körlemezeken valamelyikében benne van. Legyen tehát j_1 ezen index; így

$$(7.5) \quad |z_n - \zeta_{j_1}^{(1)}| \cong \lambda M^{(0)}.$$

Amennyiben az $f_0(\zeta_j^{(1)})$ számok egyike sem 0 (különben készen volnánk), az V.

³ D. H. LEHMER „A machine method for solving polynomial equations, *Journ. of the Assoc. for Computing Machinery*, 1961. Mint cikkében írja, algoritmus az IBM 704 géptípusában realizáltatott és sikerült eliminálnia a kerekítési hibákat: ez a jelen algoritmus technikai realizációjánál hasznos lehet.

⁴ Ezen számadatért M. HOPKINS és J. J. HUBERTnek (Univ. Alberta) tartozom köszönettel.

szabályban definiált $M_j^{(1)}$ -ek közül $\zeta_{j_1}^{(1)}$ -re, — egyenletünknek ehhez legközelebbi gyökét z' -vel jelölve — (7. 2) alapján

$$(7. 6) \quad \frac{9}{10} M_{j_1}^{(1)} \cong |z' - \zeta_{j_1}^{(1)}| \cong M_{j_1}^{(1)}.$$

Ezt (7. 5)-tel egybevetve és tekintve z' minimáldefinícióját adódik, hogy

$$\frac{9}{10} M_{j_1}^{(1)} \cong |z' - \zeta_{j_1}^{(1)}| \cong |z_n - \zeta_{j_1}^{(1)}| \cong \lambda M^{(0)}.$$

Vagyis $M^{(1)}$ minimáldefiníciójával

$$(7. 7) \quad M^{(1)} \cong \frac{10}{9} \lambda M^{(0)}.$$

De ekkor a μ_1 -index (5. 2) alatti definíciójából — ha $z^{(1)}$ egyenletünknek $\zeta^{(1)} = \zeta_{\mu_1}^{(1)}$ -hez legközelebbi görbe — akkor

$$|z^{(1)} - \zeta^{(1)}| \cong M^{(1)} \cong \frac{10}{9} \lambda M^{(0)},$$

ill.

$$\left| \frac{z^{(1)}}{\zeta^{(1)}} - 1 \right| \cong \frac{10}{9} \lambda \frac{M^{(0)}}{|\zeta^{(1)}|},$$

és (5. 1) miatt

$$(7. 8) \quad \left| \frac{z^{(1)}}{\zeta^{(1)}} - 1 \right| \cong \frac{200}{171} \lambda = \frac{20}{19} \cdot \frac{10}{9} \lambda.$$

8. Tegyük fel, hogy $d \cong 2$ -re

$$(8. 1) \quad \begin{array}{c} M^{(0)}, M^{(1)}, \dots, M^{(d-1)} \\ \zeta^{(0)}, \zeta^{(1)}, \dots, \zeta^{(d-1)} \end{array}$$

már definiálva vannak és pedig úgy, hogy $v=1, 2, \dots, (d-1)$ -re

$$(8. 2) \quad M^{(v)} \cong \frac{10}{9} \lambda \cdot M^{(v-1)},$$

továbbá $(|\zeta^{(1)}| = \frac{19}{20} M^{(0)} \text{ és } 2 \cong v \cong d-1\text{-re})$

$$(8. 3) \quad |\zeta^{(v)}| \cong \frac{19}{20} M^{(0)} \left\{ 1 - \frac{10}{9} \lambda - \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^2 - \dots - \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^{v-1} \right\}$$

és egyenletünk alkalmas $z^{(d-1)}$ gyökére

$$(8. 4) \quad \frac{9}{10} M^{(d-1)} \cong |z^{(d-1)} - \zeta^{(d-1)}| \cong M^{(d-1)}.$$

Képezzük $j=0, 1, \dots, 11$ -re a

$$(8.5) \quad \frac{9}{10} M^{(d-1)} \cong |z - \zeta^{(d-1)}| \cong M^{(d-1)}$$

$$G_j^{(d)}:$$

$$\frac{(2j-1)\pi}{12} \cong \arg z < \frac{(2j+1)\pi}{12}$$

körgyűrűszektorokat és a

$$(8.6) \quad \zeta_j^{(d)} = \zeta^{(d-1)} + \frac{19}{20} M^{(d-1)} e^{\frac{j\pi i}{6}}$$

számokat. A $G_j^{(d)}$ tartományok ismét le vannak fedve az

$$|z - \zeta_j^{(d)}| \cong \lambda M^{(d-1)}$$

körlemezekkel; (8.4) miatt $z^{(d-1)}$ ezek valamelyikében benne van. Legyen tehát j_d ezen index; így

$$(8.7) \quad |z^{(d-1)} - \zeta_{j_d}^{(d)}| \cong \lambda M^{(d-1)}.$$

Amennyiben az $f_0(\zeta_j^{(d)})$ számok egyike sem 0 (különben készen volnánk) az V. szabályban definiált $M_{j_d}^{(d)}$ -k közül $\zeta_{j_d}^{(d)}$ -re — egyenletünk ehhez legközelebbi gyökét z'' -vel jelölve — (7.2) alapján

$$(8.8) \quad \frac{9}{10} M_{j_d}^{(d)} \cong |z'' - \zeta_{j_d}^{(d)}| \cong M_{j_d}^{(d)}.$$

Ezt (8.7)-tel egybevetve és tekintve z'' minimáldefinícióját adódik, hogy

$$\frac{9}{10} M_{j_d}^{(d)} \cong |z'' - \zeta_{j_d}^{(d)}| \cong |z^{(d-1)} - \zeta_{j_d}^{(d)}| \cong \lambda M^{(d-1)}.$$

Vagyis $M^{(d)}$ minimáldefiníciójával

$$(8.9) \quad M^{(d)} \cong \frac{10}{9} \lambda M^{(d-1)}.$$

Továbbá (8.6)-ból

$$|\zeta^{(d)}| \cong |\zeta^{(d-1)}| - \frac{19}{20} M^{(d-1)};$$

felhasználva (8.3)-at és (8.2)-t nyerjük, hogy

$$(8.10) \quad |\zeta^{(d)}| \cong \frac{19}{20} M^{(0)} \left\{ 1 - \frac{10}{9} \lambda - \dots - \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^{d-2} - \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^{d-1} \right\}.$$

De ekkor a μ_d -index definíciójából — ha $z^{(d)}$ egyenletünknek $\zeta^{(d)} = \zeta_{\mu_d}^{(d)}$ -hoz legközelebbi gyöke — akkor

$$|z^{(d)} - \zeta^{(d)}| \cong M^{(d)} \cong \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^d M^{(0)},$$

azaz ebből és (8. 10)-ből

$$\left| \frac{z^{(\alpha)}}{\zeta^{(d)}} - 1 \right| \leq \frac{\left(\frac{10}{9} \lambda \right)^d}{\frac{19}{20} \left\{ 1 - \frac{10}{9} \lambda - \dots - \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^{d-1} \right\}}$$

Így

$$(8. 11) \quad \left| \frac{z^{(d)}}{\zeta^{(d)}} - 1 \right| < \frac{20}{19} \left(\frac{10}{9} \lambda \right)^d \cdot \frac{9 - 10\lambda}{9 - 20\lambda}.$$

Mint a

$$\sin \frac{\pi}{24} = \sqrt{\frac{2 - \sqrt{2 + \sqrt{3}}}{4}}$$

előállításból rögtön látható (7. 4) alapján, hogy

$$\lambda < \frac{81}{280},$$

mikor is

$$\frac{20}{19} \cdot \frac{9 - 10\lambda}{9 - 20\lambda} < 2,$$

azaz

$$\left| \frac{z^{(d)}}{\zeta^{(d)}} - 1 \right| < 2 \left(\frac{9}{28} \right)^d < \frac{2}{3^d}.$$

valóban.

A VI. szabály V.-ből (6. 10) figyelembevételével adódik.

9. Az algoritmus paraméterei a technikai kivitel optimalizációja szerint esetleg másképp választandók meg; ezzel nem foglalkozunk, de megemlítünk néhány olyan kérdést, melyek az algoritmus gépi realizációjával kapcsolatban merültek fel.

I. probléma. Legyen $p_1, p_2, \dots, p_{25}$ az első 25 prímszám, továbbá s és β két adott pozitív egész (β „nagy”) és

$$\alpha = \prod_{v=1}^{25} p_v.$$

Az ismeretlen pozitív ζ számról tegyük fel, hogy tudjuk, hogy ζ^β egész szám, mely $< \alpha$ és ugyancsak ismerjük azon h_v egészeket, melyekre

$$\zeta^\beta \equiv h_v \pmod{\mu_v}, \quad 0 \leq h_v < \mu_v,$$

$$v = 1, 2, \dots, 25.$$

Ezekből persze ζ^β a kínai maradéktétel alkalmazásával egyértelműen meghatározható és utána elvben ζ gyökvonással meghatározható. A kérdés azonban épp az, hogyan lehetne ζ -nek első s tizedes jegyét ζ^β előzetes meghatározása nélkül meghatározni a h_v (legfeljebb kétjegyű) számokból és β -ból?

II. probléma. Legyen $s < l$ és tekintsük az

$$(9.1) \quad A_{1v}X_1 + A_{2v}X_2 + \dots + A_{lv}X_l = 0$$

$$v = 1, 2, \dots, s$$

homogén lineáris rendszert, ahol az $A_{\mu\nu}$ -k és X_j -k $n \times n$ -es komplex elemű matrixok. Hogyan lehet egy nemtriviális megoldást (amely nyilván létezik) közönséges lineáris rendszerré való átírás *nélkül* algoritmikusan megadni?

III. probléma. Lehet-e az V. szabályt úgy módosítani, hogy az (1.1) egyenlet *valamelyik* gyöke helyett egy *legkisebb abszolút értékű* gyökére adjon közelítést?

IV. probléma. Lehet-e a VI. szabályt alkalmas határátmenettel integráloperátorok sajátértékeire kiterjeszteni?

Előbbiek alapja lényegileg az I. szabály volt, tehát az algebrai egyenlet maximális és minimális *abszolútértékű* gyökeire vonatkozott. Stabilitási vizsgálatokban azonban hasonló jelentősége van a legnagyobb valós rész vagy, (ami ekvivalens feladat) a maximális képzetes rész közelítő meghatározásának. Erre vonatkozólag csupán a D. Bernoulli-féle gondolat legegyszerűbb formája van kidolgozva „On the approximative solution of algebraic equations” c. dolgozatomban, mely (számos sajtóhibával) a *Publ. Mathem. Debrecen* 2. kötetében jelent meg. Eszerint, ha $H_m(z)$ az

$$e^{-z^2} H_m(z) = (-1)^m (e^{-z^2})^{(m)}$$

által definiált m -edik *Hermite*-polinom és az $f_0(z) = 0$ egyenlet gyökeit (2.1) helyett

$$|Im z_1| \leq |Im z_2| \leq \dots \leq |Im z_n|$$

szerint indexeljük, akkor

$$(9.2) \quad |Im z_{n-1}| < |Im z_n|$$

esetén az

$$(9.3) \quad U_m = \sum_{j=1}^n H_m(z_j)$$

számokkal, (melyek nyilván az a_{j0} együtthatók racionális együtthatós polinomjai) fennáll a

$$(9.4) \quad \lim_{m \rightarrow \infty} \frac{1}{\sqrt{2m}} \log \left\{ |U_m| \frac{\Gamma\left(1 + \frac{m}{2}\right)}{\Gamma(1+m)} \right\} = |Im z_n|$$

limeszreláció. Ezután tehát kézenfekvő az összefoglaló jellegű

V. probléma. Hogyan alakul az előbbieken kifejtett elmélet hatványösszegek helyett a (8.3) alatti U_m kifejezésekkel?